

GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi SIRAT
GIBTU Journal of Faculty of Islamic Sciences SIRAT
ISSN 2757-8631 | e-ISSN 2717-8064
Kasım / November 2021, 2/2: 197-225

Ebu'l-Abbâs Es-Serûcî ve *El-Gâye Fî Şerhi'l-Hidâye* Adlı Eseri

Bekir KARADAĞ

Doç. Dr., Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslami
İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Associate Professor, Gaziantep Islamic Science and Technology
University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic Law
Gaziantep, Turkey
b.karadag63@hotmail.com
orcid.org/0000-0003-4317-1478

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 24 Ekim / October 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 21 Kasım / November 2021

Yayın Tarihi / Published: 30 Kasım / November 2021

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Kasım / November

Cilt-Sayı / Volume-Issue: 2/2

Sayfa: 197-225

Atıf / Citation: Karadağ, Bekir. “Ebu'l-Abbâs Es-Serûcî ve El-Gâye Fî Şerhi'l-Hidâye Adlı Eseri [Abu'l-Abbâs As-Serûcî And His Work Al-Gâye Fî Sharh Al-Hidayâh]” *Sırat* 2/2 (Kasım/ November 2021): 197-225.

İntihal Taraması / Plagiarism Detection: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal taramasından geçirildi. / This article has been reviewed by at least two referees checked for plagiarism.

Ebu'l-Abbâs Es-Serûcî ve *El-Gâye Fî Şerhi'l-Hidâye* Adlı Eseri

Öz

7-8./13-14. yüzyılın önemli Hanefî fakihlerden olan Serûcî, günümüzde Şanlıurfa'nın Suruç ilçesine bağlı bir köyde doğmuştur. Doğum yeri olan Suruç'un dönemin Hanbelî mezhebinin önemli merkezlerinden biri kabul edilebilecek olan Harran'a yakın olmasından dolayı Hanbelî mezhebini kabul ettiği düşünülmektedir. Sonraları Şam üzerinden Memlûkler Devleti'nin hâkimiyeti altındaki ve İslam dünyasının ilim merkezi Mısır'a giden müellif, Şam ve Mısır'da tanıştığı Hanefî fakihlerden etkilenerek Hanefî mezhebini benimsemiştir. Hanefî mezhebinde iyi bir eğitim alan Serûcî, mezhebi taklit etmekle yetinmemiş kendisinden sonrakiler üzerinde derin izler bırakacak kadar önemli bir konuma yükselmiştir. Mısır'da Hanefîlerin önderi durumuna gelen müellif, dönemin Hanefî başkadısı olacak kadar önemli bir fakih olmuştur. Ayrıca sadece yaptığı resmi görevlerle değil, telif ettiği eserlerle de bölgedeki Hanefî fakihler için yeni bir anlayışın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu çalışmada, Hanefî mezhebinde yeni bir fihhi anlayışın meydana gelmesinde kilit konumda olan Ebu'l-Abbâs es-Serûcî ve *Hidâye* üzerine yazdığı *el-Gâye* adlı eseri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Serûcî, el-Gâye, Hanefî Mezhebi, Memlûkler, Mısır.

Abu'l-Abbās As- Serūcī And His Work Al-Gāye Fī Sharh Al-Hidayāh

Abstract

Serūcī, one of the important Hanafī faqīhs of the 7-8./13-14. century, was born in a village in the Suruç district of Sanliurfa, today. It is thought that Suruç, his birthplace, adopted the Hanbalī sect due to its proximity to Harran, which can be considered one of the important centers of the Hanbalī sect of the period. Later, the author, who went to Egypt, the center of knowledge of the Islamic world, under the rule of the Mamlūk State through Damascus, adopted the Hanafī sect, influenced by the Hanafī faqīhs he met in Damascus and Egypt. Serūcī, who received a good education in the Hanafī sect, was not content with imitating the sect, but rose to such an important position that it left deep traces on those who came after him. The author, who became the leader of the Hanafis in Egypt, became an important jurist to be the Hanafī leading jurist of the period. In addition, he contributed to the development of a new understanding of Hanafī fiqhs in the region not only with his official duties, but also with the works he copyrighted. In this study, Abu'l-Abbās as-Serūcī, who is in a key position in the formation of a new understanding of fiqh in the Hanafī sect, and his work al-Gāye, which he wrote on Hidāyah, will be examined.

Keywords: Serūcī, al-Gāye, Hanafī Sect, Mamlūks, Egypt.

Giriş

Günümüzde Müslümanlar arasında en fazla müntesibi bulunan fikhî mezhep olan Hanefî mezhebi, kurucu İmam Ebu Hanîfe'den sonra özellikle öğrencilerinin çabalarıyla İslam âleminin hemen her tarafında yayılma imkânı bulmuştur. Yayıldığı bölgelerde birçok insan tarafından özümseyip benimsenen Hanefî mezhebi, bu bölgelerde önemli âlimler de yetiştirmiştir. Bu âlimler bir taraftan mezhebin temel dinamiklerini korurken diğer taraftan yetiştikleri bölgelerin ve dönemin rengini de bünyelerinde barındırmışlardır. Hanefî mezhebinin temel esasları ile yaşadığı dönemin hususiyetlerini mezceden fakihlerden biri de Ebu'l-Abbâs es-Serûcî'dir. Serûcî, ele aldığı eserleriyle çağlar üstü bir öneme sahip olmuştur. Serûcî, hem Merğînânî'ye ait *Hidâye* adlı eserin üzerine şerh yazarak mezhebin temel dinamiklerini korumuş hem de bu eserinde benimsediği anlayışla yeni bir dönemin başlamasına öncülük etmiştir.

Bu çalışmada Memlûkler döneminin en önemli Hanefî fakihlerinden Ebu'l-Abbâs es-Serûcî ile ele aldığı en önemli eseri *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye* adlı eseri incelenecektir. Serûcî ile ilgili bazı özel çalışmalar yapılmış¹ olsa da müellifi en meşhur eseri ile beraber ele alan bir çalışma tespit edilememiştir.

1. Ebu'l-Abbâs Es-Serûcî

1.1. Hayatı

Ebu'l-Abbâs es-Serûcî'nin tam ismi, bazı kaynaklarda el-İmâm el-Celîl Kâdî'l-kudât Şemsuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İbrahim b. Abdulgânî olarak geçmektedir. Bunun yanında kimi kaynaklarda ise Ahmed b. İbrahim b. Abdulgânî b. Ebî İshak es-Serûcî olarak zikredilmektedir. Görüldüğü üzere bu kaynaklar, babasının dedesi

---

¹ Bk. Ömer Faruk Habergetiren, "İlk Mufassal Hidâye Şârihi: Ebu'l-Abbâs es-Serûcî (637-710/1239-1310) Hayatı ve Eserleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/26 (Temmuz-Aralık 2011).

olan İbn Ebî İshak kaydını ilave etmişlerdir.² Kaynaklarda geçen Ebu'l-Abbâs, müellifin künyesi, Kâdî'l-kudât ve Şemsuddin ise meşhur lakaplarıdır. Bunun yanında Şihâbüddîn ve Zeynuddîn gibi lakapları da bazı kaynaklarda zikredilmiştir.³

Müellifin doğum tarihi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Kaynakların önemli bir kısmı 637/1239 yılını gösterirken kimi kaynaklar da 639 tarihini gösterirler.⁴ Fakat birinci tarihin doğruya daha yakın olduğu kabul edilmektedir. Dahası Makrîzî *es-Süluk* adlı eserinde müellifin doğum tarihini hicri 687⁵ olarak ifade etmesine rağmen bunun da bir yanlışlıktan ibaret olması muhtemeldir.

İbn Tagrîberdî'nin verdiği bilgiye göre Serûcî'nin doğum yeri olarak günümüzde Şanlıurfa'nın bir ilçesi olan, fakat o dönemlerde Cezîre olarak adlandırılan bölgenin en önemli şehirlerinden Harran'a

² Bk. Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*, thk. Muhammed Abdul Mu'îd Dân (Saydarabad: Meclisu Dâireti'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1392/1972), 1/103; Ebü Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye fî tabakati'l-Hanefiyye* (Karaçi: Mîr Muhammed Kütübâne, ts.), 1/53; Ebü'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir el-Makrîzî, *Kitâbü's-süluk li-ma'rifeti düveli'l-mülük*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 3/32; Ebü'l-Mehâsin Cemaleddin Yûsuf İbn Tagrîberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfâ ba'de'l-vâfi* (Kahire: Matbaati Dâri'l-Kütüb ve'l-Vesâki'l-Kavmiyye, 1426/2005), 1/201; Takıyyüddin b. Abdülkadir et-Temîmî el-Gazzî et-Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettah Muhammed Hulv (Kahire: Dâru'r-rifâ'î, 1390/1970), 1/300; Ahmet Özel, "Serûcî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/ 572-573.

³ İsmail b. Muhammed b. Mîr Selim el-Bâbânî, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâül-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn* (İstanbul: Vekâletü'l-ma'ârif, 1951), 1/104.

⁴ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, 1/53; Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/103; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kamûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müsteşrikîn* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 1/86.

⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-süluk*, 3/32.

yakın bir belde olan Suruç'ta doğmuştur.⁶ Serûcî'nin Suruç'a bağlı bir köy/belde olan Besûne'de (بثونة) doğduğu⁷ kaydedilir.⁸ Bundan dolayı Serûcî, doğduğu ilçeye nispetle Serûcî ve Surûcî diye meşhur olmuştur.

Serûcî küçük yaşlarda iken ilim öğrenmeye başlamış ve ilk olarak fıkıh ilmine ilgi duymuştur. Serûcî hayatının ilk yıllarında Hanbelî mezhebinde tefakkuh etmiş, hatta bu mezhebin önemli eserlerinden biri olan İbn Kudâme'nin *el-Mukni'* adlı eserini ezberlemiştir. Kaynaklarda Serûcî'nin Hanbelî mezhebi fıkıh eğitimini hangi hocalardan aldığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Serûcî'nin memleketi Suruç'un dönemin Hanbeli mezhebinin önemli merkezlerinden biri olan Harran'a yakın olmasından dolayı burada bulunan Hanbeli fakihlerden ders aldığı ve bu hocalarından etkilenecek Hanbelî mezhebini benimsediğini tahmin ediyoruz.⁹

Doğduğu şehir olan Suruç ve çevresinde aldığı eğitim ile yetinmediği görülen Serûcî, önce Dımaşk'a oradan da Kahire'ye gitmiş¹⁰ ve burada eğitimine devam etmiştir. Burada Şam bölgesinin önde gelen Hanefî fakihlerden Hasîrî'nin öğrencilerinden Hılâtî ve Ebû'r-Rebî' Sadreddin Süleyman b. Vühayb el-Ezraî ile tanışmış ve onlardan fıkıh eğitimi almıştır.¹¹ Bu tanışma, Serûcî'nin hayatında bir dönüm olmuş ve müellifin Hanefî mezhebine geçmesine yol açmıştır.

⁶ Ebû'l-Hasenat Muhammed Abdülhay b. Muhammed Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, tsh. ve ilk. Muhammed Bedreddin Ebû Firâs en-Na'sânî (Kahire: Matbaatü's-Saade, 1324),13.

⁷ İbn Tağrıberdî'nin verdiği bilgiye göre bu belde, h. 713 yılının sonlarında Suruç ile beraber harap olmuştur. Bk. İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, 1/206.

⁸ İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, 1/201.

⁹ Bk. Bekir Karadağ, *Mısır Hanefîliği (Memlûkler Dönemi Hanefî Fıkıh Düşüncesi)* (İstanbul: Astana Yayınları, 2020), 142.

¹⁰ Serûcî'nin Mısır'a gitmesi tesadüf değildir. Zira burası dönemin en önemli ilim merkezi olduğu için oraya yoğun bir göç başlamış durumdaydı. Nitekim bu dönemde Suruçlu olup da Mısır ve çevresine göç eden birçok âlimden bahsedilmektedir. Bk. Ziriklî, *A'lâm*, 4/106; 6/285.

¹¹ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, 1/53; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, 1/201.

Serûcî'nin ne zamana kadar Hanbelî mezhebinde kaldığı, kimden ders aldığı, hangi tarihten itibaren Hanefîliğe geçtiği ile ilgili fazla bir bilgi bulunmamaktadır. *Gâye*'nin bazı kısımlarını doktora tezi olarak tahkik eden Cehdelî, bazı kaynaklarda bulunan bir bilgiye dayanarak Serûcî'nin on beş yaşına kadar Hanbelî mezhebinde kaldığı, on beş yaşında Hasîrî'nin öğrencilerinden Hılâtî ile tanışıp ondan kendisinin telif ettiği eseri *Telhîs*'i okumasıyla Hanefî mezhebine geçtiğini ifade etmektedir. Bunun yanında Seruci'nin erken dönemde Mısır'a gittiği de ifade edilmektedir.¹²

Hanefîliğe geçtikten sonra mezhepte iyi bir eğitim aldığı görülen Serûcî, mezhebin önemli fûrû' eserlerinden bir olan Mergînânî'nin *el-Hidâye* adlı eserini ezberlemiştir.¹³ Mezhepte önemli bir mevki elde ettiği görülen Serûcî, Mısır'da Hanefîlerin başkadısı olabilmeyi başarmıştır.

İbn Tağrîberdî'nin belirttiğine göre Sultan Baybars'ın dört Sünnî mezhepten birer başkadılık ihdas etmesinden sonra Mısır'da Hanefîler arasından bu göreve gelen ikinci kişi olmuştur.¹⁴ Mısır'da söz konusu göreve iki defa getirildiği anlaşılan Serûcî,¹⁵ ilk defa 691/1292 yılında Kahire'de Mu'îzuddîn Nu'mân el-Hatîbî'nin vefatıyla boşalan Hanefî kâdîlkudâtlığına tayin edilmiştir. Serûcî, bu görevinde beş yıl

¹² Bk. Cehdelî, Hasan b. Hamîd b. Hammâdî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye telîfu Ebi'l-Abbâs Ahmed b. İbrahim b. Abdulganî es-Serûcî (t. 710) min evveli'l-kitâb ila nihâyeti bâbi'l-hayzi ve'l-istihâze* (Medine: el-Câmitü'l-İslâmiyye, Külliyyetü's-Şerî'a, Doktora Tezi, ts.), 64. Bu çalışmada Serûcî'ye ait *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye* adlı eserin doktora tezleri olarak tahkik edilen bazı kısımları kullanılmıştır. Bu bağlamda Cehdelî'nin kitabın başından hayız ve istihaze babına kadar tahkik ettiği kısım önem arz etmektedir. Bunun yanında söz konusu eserin matbu olduğuna dair bazı bilgiler de tespit edilmiş; fakat bu nüshaya ulaşma imkânı bulunmamıştır. Bk. <https://www.youtube.com/watch?v=AnjhrZFfdU&t=170s>, Erişim tarihi: 07.11.2021.

¹³ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/103-104; Temîmî, *et-Tabakâtu's-seniyye*, 1/300; 1/76; Ziriklî, *A'lâm*, 1/86.

¹⁴ İbn Tağrîberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, 5/390.

¹⁵ Rivayete göre Serûcî, kâdîlkudâtlık niyetiyle zezem suyu içmiş ve bu arzusuna da nail olmuştur. Bk. Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/104.

kaldıktan sonra el-Melikü'l-Mansûr Lâçin hükümdar olunca 696/1297 tarihinde yerine Hüsâm er-Râzî getirilerek görevinden alınmıştır. Fakat iki yıl sonra görevine iade edilmiş ve II. Baybars döneminde bu görevde uzun bir süre kalmıştır. Serûcî, 709/1310 yılında Muhammed b. Kalâvun'un saltanata geldiği üçüncü döneminde kısa bir süre Mısır'da hâkimiyet kuran II. Baybars'ı (el-Çâşnigîr) destekledikleri bahanesiyle diğer başkadılarla beraber görevden alınmış ve yerine Şemsuddîn Muhammed İbnu'l-Harîrî (ö. 728/1328) getirilmiştir.¹⁶ Serûcî'nin son defa kadılıktan alınmasına çok üzüldüğü ve hatta bunun kahrından kısa bir süre sonra vefat ettiği belirtilmektedir.¹⁷ Serûcî, kadılığı sırasındaki cesareti, hediye kabul etmemesi, kararlarında makam ve mevkiye itibar etmemesiyle tanınmıştır.¹⁸

Kaynaklarda aktarıldığına göre dönemin Mâlikî başkadısı Zeynuddîn b. Mahlûf'un Kur'an, din ve şer'î konuları küçümsemesi ve onlarla istihza etmesi gibi sebeplerle Bekakî'ye (ö. 701/1301) yönelik idam kararını onayladığı belirtilmektedir.¹⁹

Serûcî, yargı görevinin yanı sıra tedrisat faaliyetleriyle de ilgilenmiş ve birçok medresede hocalık yapmıştır. Bu bağlamda Serûcî'nin İbn Tolun Camii ile Nâsırıyye, Sâlihiyye, Süyûfiyye ve Ezkeşiyye medreselerinde²⁰ ders verdiği belirtilmektedir. Hayatının sonlarında kendisinden sonra göreve gelen İbnu'l-Harîrî'nin ona kötü davrandığı ve onu, elinde son görevi olan Sâlihiyye medresesinin lojmanından askerlerin zoruyla çıkarttığı ve bundan dolayı çok üzüldüğü aktarılmaktadır.²¹

¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-sülûk*, 2/455.

¹⁷ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, 1/53; Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/104; Ziriklî, *A'lâm*, 86.

¹⁸ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/104; Temimî, *et-Tabakâtu's-seniyye*, 1/301.

¹⁹ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, 1/53; Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/369.

²⁰ Özel, "Serûcî", 36/572.

²¹ Ebû's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *A'yânü'l-asr ve a'vânü'n-nasr*, thk. Ali Ebû Zeyd, Mahmûd Salim Muhammed, Nebil Ebû

Seçkin, vakur ve çokça iyilik yapan biri olarak takdim edilen²² Serûcî; fıkıh, usul, hilâf, hadis, kıraat, kelâm, Arap dilinden nahiv ve edebiyatı gibi birçok alandaki derin bilgisiyle öne çıkmıştır.²³ Leknevî onu imam, faziletli, fıkıhta ve usulde lider, makul ve menkulde şeyh olarak tanıtır.²⁴ Fakat müellifin belirgin olarak ortaya çıkan en önemli iki yönü, hadisçiliği ve fıkıhçılığıdır. Serûcî'nin hadisçiliği *Hidâye* üzerine yazdığı şerh ve yazdığı risalelerde ortaya çıkmaktadır. Zehebî'nin müellif hakkında “*hadisten bir şey rivayet ettiğini sanmıyorum*” demesi²⁵ ve Serûcî'nin hadisçiliğinin sonrasında gelen Memlûkler dönemi muhaddis Hanefî fakihler kadar güçlü olmamasına rağmen bu alanda önemli bir payesinin olduğunu düşünüyoruz. Bu bağlamda İbn Kutlûboğâ, Serûcî'nin *Gâye*'deki yöntemi hakkında “*تکلم فيه على الأحاديث، وعللها*” şeklinde kullandığı ifadelerdir. Bunun yanında İbn Kutlûboğâ müellif için “*واشتغل في الحديث*” (hadisle iştigal etti) ifadesini kullanmaktadır.²⁶

1.2. Ailesi

Kaynaklarda Serûcî'nin ailesi ile ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Temîmî, Serûcî'nin hocası Necmuddîn Ebû Tâhir İshak b. Ali b. Yahya'nın kızıyla evlendiğini belirtmektedir.²⁷ Serûcî'nin fıkıhçılığı ve hadisçiliğiyle öne çıkan ve bir dönem Hanefî kadılığı yapmış Bestâmî (ö. 728/1327) adlı bir torunundan (kızının

Amse, Muhammed Mev'ud (Dimaşk: Dârü'l-Fikr-Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muasır, 1998/1418), 1/160; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, 1/53; Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/104.

²² Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/104.

²³ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/104

²⁴ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 13.

²⁵ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/104.

²⁶ Bk. İbn Kutlûboğâ, *Tâcu't-terâcim*, 77. Ayrıca bk. Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer Askalânî, *Raf'ul-ısr an kudâti'l-Mısr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1418/1998), 41; Kâtip Çelebî, *Süllemü'l-vusûl*, 1: 114; Karadağ, *Mısır Hanefiliği*, 145.

²⁷ Temîmî, *et-Tabakâtu's-seniyye*, 1/300.

oğlu) bahsedilmektedir.²⁸ İbn Tağrıberdî'nin ifadelerine bakıldığında döneminde Hanefî mezhebinin imamlarından olduğu kabul edilen ve henüz babası hayatta iken vefat eden Ahmed b. Musa el-Hanefî'nin (ö. 703/1304) Serûcî'nin oğlu olması gerekir. Zira yukarıda Serûcî'nin kızı tarafından torunu olduğunu tespit ettiğimiz Bestâmî'nin dayısı olduğu belirtilmektedir.²⁹ Bunun yanında kaynaklarda başka torunlarının ismi de geçmektedir.³⁰

1.3. Hocaları

Kaynaklardan elde ettiğimiz verilere göre Serûcî'nin yetişmesinde birçok hocasının katkısı olmuştur. Bunların başında İmam Ebu'r-Rebî' Sadruddîn Süleyman b. Ebi'l-Izz'dir. Ebu'r-rebî' gibi Hasîrî'nin öğrencilerinden olan Hılâtî de Serûcî'nin önde gelen hocalarından biridir.³¹ Kureşî, Serûcî'nin Ebu'r-Rebî' üzerinden hoca silsilesini şöyle vermektedir: Ebu'l-Abbâs es-Serûcî → İmâm Ebu'r-Rebî' Sadruddîn Süleyman → Cemâluddîn Mahmud el-Hâsirî → İmam Fahrüddîn el-Hasan b. Mansûr Kâdîhân → İmam Zahîruddîn el-Hasan b. Ali b. Abdulaziz el-Merğînânî → İmam Sirâculeimme Burhânuddîn Abdulaziz İbn Mâze ve Kâdîhân'ın dedesi Şemsuddîn Mahmud (Bunların ikisi) → Şemsuleimme es-Serâhsî → İmam Ebû Muhammed Abdulaziz el-Halvânî → Ebu Ali el-Hasan b. Hıdır en-Nesefî → İmam Ebû Bekr Muhammed b. el-Fadl el-Buhârî → Abdullah b. Ebî Hafs → Babası Ebû Hafs el-Kebîr → Muhammed b. el-Hasan → İmam Ebû Hanîfe.³²

²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-sülûk*, 4/338; Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 4/ 198; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, 7/157.

²⁹ İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, 2/236.

³⁰ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudıyye*, 2/ 105; Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 5/ 291, 373.

³¹ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 13.

³² Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudıyye*, 1/ 54; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, 1/201.

Fıkıh ilmini dönemin önemli Hanefî fakihlerden alan Serûcî, hadis ilmini ise Muhammed b. Ebi'l-Hattâb İbn Dihye ve kaynaklarda ismi geçmeyen başka muhaddislerden almıştır.³³

1.4. Öğrencileri

Birçok medresede tedrisat faaliyeti yürütmüş olan Serûcî, bu kurumlarda önemli âlimlerin yetişmesine vesile olmuştur. Alâeddin İbn Balabân, Tâceddin İbn Mektûm el-Kaysî, İbn Abdülhak el-Vâsıtî, Fahreddin Osman b. İbrâhim et-Türkmânî ile oğulları Alâeddin İbnü't-Türkmânî ve Tâceddin İbnü't-Türkmânî ondan ders alan âlimlerden bazılarıdır.³⁴

Abdulkadir Kureşî kendisinin Kadilkudat Ebû Abbâs es-Serûcî'den fıkıh eğitimi alan birçok kişiden fıkıh dersi aldığını ifade etmektedir. Bunlardan üçü, Fahrüddîn Ebû Ömer ve Osman ve onların babası Ebû'l-Abbâs Ahmed'dir. Bunun yanında Ebû Hasan Ali de bu hocalardandır. Kureşî'ye göre kendisi bu hocaların hepsinin senediyle fıkıhta imam azam Ebû Hanîfe'ye ulaşmıştır.³⁵

1.5. Eserleri

Serûcî, başkadılık ve tedrisat faaliyetlerinin yanı sıra önemli eserler de kaleme almıştır. Leknevî'nin makbul eserler telif ettiğini belirttiği³⁶ Serûcî'nin çalışmaları şunlardır:

el-Gâye

Serûcî'nin yazdığı en önemli eseri olan bu çalışma, Hanefî mezhebinin muteber kaynaklarından biri olan Mergînânî'nin *el-Hidâye* adlı eseri üzerine yazmış olduğu şerhidir.³⁷

³³ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, 1/53; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, 1/201; Temîmî, *et-Tabakâtu's-seniyye*, 1/301.

³⁴ Safedî, *A'yânü'l-asr ve a'vânü'n-nasr*, 3/312; Özel, "Serûcî", 36/572.

³⁵ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, 1/54.

³⁶ Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 13.

³⁷ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, 1/54; Bâbânî, *Hediyyetü'l-'ârifin*, 1/104.

Şerhu'l-Kudûrî

Serûcî'nin kaynaklarda *Şerhu'l-Kudûrî* adında bir eserinin olduğu da rivayet edilmektedir.³⁸

Edebü'l-kadâ

Serûcî'nin *Edebü'l-kadâ* adında müstakil bir eseri de bulunmaktadır. Serûcî'nin bir kısmı günümüze ulaşmayan 128 kaynaktan faydalanarak kaleme aldığı bu çalışma, Hanefî mezhebinde yargı hukukuyla ilgili muteber bir eser olup kaynaklarının çokluğu yanında müellifin bizzat kadılık yapmış olması bakımından da önem arz etmektedir.³⁹

el-Müntehabü's-Süleymânî

Serûcî'nin, *el-Müntehabü's-Süleymânî* adlı bir eseri bulunmaktadır. Bu eser, hocası Süleyman b. Vüheyb el-Ezraî'nin Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye ait *el-Câmi'u'l-kebîr*'le ilgili *el-Vecîzü'l-câmi' li-mesâ'ili'l-Câmi'* adlı eserinin muhtasarıdır.⁴⁰

Risâle fî kerâheti ekli lahmi'l-hayl

Serûcî'nin dönemin güncel olan konularıyla ilgilendiği ve bunlar hakkında telifat yaptığı da görülmektedir. *Risâle fî kerâheti ekli lahmi'l-hayl* adlı risalesi bunlardan biridir. Bu risale, Serûcî ile Şâfî fakihî Necmeddin İbnü'r-Rif'a el-Ensârî arasında at etinin yenilmesi konusunda geçen münazaralar vesilesiyle kaleme alınmıştır.⁴¹

³⁸ Özel, "Serûcî", 36/573.

³⁹ Bâbânî, *Hediyetü'l-'ârifîn*, 1/104.

⁴⁰ Özel, "Serûcî", 36/573.

⁴¹ Özel, "Serûcî", 36/573.

Nefehâtü'n-nesemât fî vüsûli ihdâ'i's-sevâb ile'l-emvât

Bu eser ölümlere bağışlanan sevapların onlara fayda vermesini konu almaktadır.⁴²

el-Hüccetü'l-vâzıha fî enne'l-besmelete leysset mine'l-Fâtıha

İlk dönemlerden itibaren Hanefiler ile Şâfiîler arasında tartışma konusu olan besmelenin Fatiha'dan olup olmaması hakkında adlı risalesini de burada zikretmek gerekir.⁴³

el-Fetâva's-Serûciyye

Bu çalışma, Serûcî'nin fetvalarını içeren bir eserdir.⁴⁴

er-Red alâ İbn Teymiyye

Bu çalışma, Serûcî'nin *İbn Teymiyye*'ye karşı yazdığı bir reddiyedir. Kelami konularla ilgili olan bu eser, döneminin güncel tartışma konularından biri hakkında yazılmış olması açısından oldukça önemlidir. Serûcî, bu eserini son derece saygılı bir dil kullanarak sakin ve sağlıklı bir zihin ile ele almıştır. İbn Teymiyye de ona karşı bir reddiye yazmıştır.⁴⁵

Menâsikü'l-hac

Kaynaklarda Serûcî'nin *Menâsikü'l-hac* adında hac konularını ele alan müstakil bir eserinden de bahsedilmektedir.⁴⁶

⁴² Bâbânî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/104. Bk. Ömer Faruk Habergetiren, Yakup Koçyiğit, *Ebu'l-Abbas es-Serûcî'nin Nefehâtü'n-nesemât fî Vusûli İhdâ'i's-sevâbi li'l-emvât İsimli Risalesi Tahrir, Tahlil ve Tercüme*, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi 7/5 (Aralık 2018).

⁴³ Bâbânî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/104.

⁴⁴ Özel, "Serûcî", 36/573.

⁴⁵ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/104; Ziriklî, *A'lâm*, 1/ 86; Bâbânî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/104; Özel, "Serûcî", 36/573.

⁴⁶ Bâbânî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/104.

*Tuhfetü'l-ashâb ve nüzhëtü zevi'l-elbâb*⁴⁷

Bir çok el yazma nüshası bulunan bu eser kaynaklarda *Tuhfetü'l-ashâb* olarak da geçmektedir.

1.6. Vefatı

Serûcî, 22 Rebûlâhir 710/ 18 Eylül 1310 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir. Serûcî'nin cenaze namazı, o esnada kendisi de kadılıktan azledilmiş olan Şâfiî başkadı Bedruddîn İbn Cema'a tarafından kıldırılmıştır. Rivayet edildiğine göre cenaze namazı, büyük bir kalabalık tarafından kılınmıştır. Serûcî, Kahire'de Karâfe mezarlığına İmam Şâfiî'nin kabri yanına defnedilmiştir.⁴⁸

2. Serûcî'nin Hanefî Mezhebindeki Yeri

Önceleri Hanbelî mezhebine intisap etmişken sonraları Hanefî mezhebine geçen İmam Serûcî'nin hayatının geri kalanında Hanefî mezhebinde karar kıldığı konusunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Bu husus, müellifin *el-Gâye* başta olmak üzere eserlerinden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Öte yandan tabakat müelliflerinin Serûcî'nin Hanefî olduğuna dair sarih ifadeleri bulunmaktadır.

Hanefî mezhebine müntesip olduğu kesinleşen Serûcî'nin mezhepte fikhî açıdan önemli bir yer ettiği anlaşılmaktadır. Kaynaklar onun fetva verecek dereceye ulaştığını belirtmektedir.⁴⁹ Bunun yanında bazı kaynaklarda Serûcî, “yaşadığı dönemde Hanefilerin şeyhi ve imamı “ شيخ الحنفية و امامهم في عصره ” gibi lakaplarla anılmaktadır.⁵⁰ İbn Hacer, Udfuvî'den naklen onun mezhebinde faziletli ve üst düzeye geldiğini “فأضلا بارعاً في مذهبه”

⁴⁷ Ziriklî, *A'lâm*, 1/ 86; Bâbânî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/104.

⁴⁸ İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, 1/ 204; Ziriklî, *A'lâm*, 1/86.

⁴⁹ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudıyye*, 1/54.

⁵⁰ Bk. Makrîzî, *Kitâbü's-sülûk*, 3/32.

ifade etmektedir.⁵¹ Temîmî, Serûcî'nin mezhepte uzmanlaştığını, hilaf ilminde yetkin hale geldiğini ve önde gelen fakihlerden biri olduğunu belirtmektedir.⁵²

Serûcî'nin Memlükler dönemi Mısır'ında Hanefî başkadısı olarak atanmış olması da aynı şekilde onun mezhepte önemli bir fakih olduğunu göstermektedir. Zehebî, Serûcî'yi “الإمام الأوحى”, “القاضي وشيخ”, “الشيخ” ve “كان أحد الفقهاء الأذكياء” gibi ifadelerle nitelemektedir.⁵³

3. *el-Gâye fî Şerhi'l-Hidâye*

Serûcî'nin ilmi seviyesini en iyi yansıtan bu eser, Hanefî mezhebinin muteber kaynaklarından biri olan Mergînânî'nin *el-Hidâye* adlı eseri üzerine yazmış olduğu şerhidir.⁵⁴ Bu eser, Emîr Kâtib el-İtkânî'nin *Gâyetü'l-beyân* adındaki *el-Hidâye* şerhinden ayrılması için daha çok *Gâyetü's-Serûcî* diye anılmıştır. Serûcî'nin “Kitâbü'l-Eymân”a kadar yazabildiği eser, Sa‘deddin İbnü'd-Deyrî tarafından “Kitâbü's-Siyer”in mürtedle ilgili bölümüne kadar getirilmiştir.⁵⁵ Daha sonraki Hanefî kaynaklarında yapılan atıflardan anlaşılacağı üzere eser ulemâ nezdinde rağbet gören *el-Hidâye* şerhleri arasında yer almıştır.⁵⁶

Serûcî'nin *Hidâye*'yi şerh etmesi, muhtemelen öğrencileri üzerinde de etkili olmuştur. Nitekim Öğrencilerinden Tâceddîn İbn Türkmânî'nin (ö.744/1343) *Hidâye* üzerine bir şerhi vardır.⁵⁷ Yine

⁵¹ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/104.

⁵² Temîmî, *et-Tabakâtu's-seniyye*, 1/300.

⁵³ İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, 1/203.

⁵⁴ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, 1/54; Bâbânî, *Hediyetü'l-'ârifin*, 1/104.

⁵⁵ İbn Kutlûboğâ, *Tâcü't-terâcmi*, 108.

⁵⁶ Eseri incelememiz, Hasan b. Hamîd b. Hammâdî Cehdelî'nin kitabın başından nifas babına kadar doktora tezi olarak tahkik ettiği kısım üzerinden yapılmıştır. Ayrıca Abdülmelik b. Abdullah b. Hamd et-Tuveycirî'nin yine doktora tezi olarak necasetler babından namazın şartları babına kadar tahkik ettiği kısım da yer yer kullanılmıştır.

⁵⁷ İbn Kutlûboğâ, Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kasım b. Kutlûboğâ b. Abdullah, *Tâcü't-terâcim*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf (Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1992), 117.

öğrencilerinden İbrahim b. Ali b. Ahmed ed-Dimeşkî'nin de *Hidâye üzerine* bir şerhi vardır. Bu eser de hocasının eseri gibi hadis yönünden önemli bir eserdir.⁵⁸ Yine öğrencilerinden Alâuddîn İbn Türkmânî (ö. 769/1349) de *Hidâye* üzerine tamamlayamadığı bir şerh yazmıştır.⁵⁹ Aynı zamanda bu müellifin *Hidâye*'nin muhtasarı ile *Hidâye*'nin hadislerini tahrir eden bir eseri de bulunmaktadır.

3.1. Eserin Önemi

Gâye, Hanefî mezhebinin önemli fıkıh eserlerinden biri kabul edilmektedir. Eserin önemi, Hanefî mezhebinin önde gelen fıkıh eserlerinin başında gelen *Hidâye*'nin ilk mufassal şerhi olmasından gelmektedir.⁶⁰ Mezhepte önemli bir yer teşkil eden bu eser birçok fakih tarafından övgü almış ve üzerinde şerh, haşiye, talik ihtisar ve tahrir türünden olmak üzere birçok önemli çalışma yapılmıştır.

Eserin bir diğer önemli yönü ise eserin müellifi Serûcî'nin konumundan kaynaklanmaktadır. Serûcî mezhepte önemli bir yer teşkil etmiş ve dönemin Hanefî başkadısı olacak kadar önemli bir ilmi seviye elde etmiştir. Daha önce de zikredildiği gibi Serûcî hakkında birçok âlim “*imam*”, “*dolup taşan deniz*”, “*zeki fukahadan biri*”, “*fakihlerin önde gelenlerinden biri*”, “*fıkıh ve usulde reis ve mezhepte şeyh*”, “*Hanefîlerin imamlarından biri*” ve “*zamanında Hanefîlerin riyasetinin kendisinde son bulduğu*” gibi ifadelerle övülmüştür.

Eser, Hanefî mezhebinde uzun süre pek görülmeyen hadisçi düşüncenin fıkıh alanındaki ilk örneklerinden biri olmayı başarmıştır. Temîmî, eserin bu yönünde vurguda bulunarak, onun *Hidâye*'yi şerh edip uzattığını ve bu eserin meşhur olduğunu belirtir. Temîmî'ye göre

⁵⁸ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, 1/93.

⁵⁹ Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, 2/582; İbn Kutlûboğâ, *Tâcü't-terâcim*, 211; keşf zünun, 2/2033.

⁶⁰ Bk. Safedî, *A'yânü'l-asr ve a'vânü'n-nasr*, 1/160; Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/105.

Serûcî, bu çalışmasında hadislerden ve illetlerinden bahsetmiştir.⁶¹ Nitekim Kureşî'ye göre Serûcî dışında *Hidâye* üzerine söz söyleyen hiç kimse bu eserdeki hadisleri incelememiş ve onların sahihini zayıfından ayırt edememiştir.⁶²

Netice olarak bu eserin önemi; hadisler, senetler ve illetleri hakkında bilgi vermesidir. Bu husus mezhepteki diğer âlimlerin mesailerine pek uygun değildir. Zira diğer Hanefî fakihler bu hususa fazla ihtimam göstermemiş, daha fazla birçok meselede diğer mezheplerin görüşlerini aktarmaya gayret sarf etmişlerdir. Bazı iddialara göre Serûcî bu yöntemi İbn Kudâme'nin *el-Muğnî* adlı eserinden istifade ederek bu şekilde ele almıştır. Zira daha önce yukarıda ifade edildiği üzere Serûcî, önce Hanbelî iken sonra Hanefî mezhebine intikal etmiştir.

3.2. Yöntemi

Serûcî, eserini tamamlayamadığı için yöntemini açıklayabileceği bir mukaddime yazma imkânı bulamamıştır. Müellifin yöntemini tespit edebilmek için eseri inceleme zorunluğu bulunmaktadır. Eser incelediğinde müellifin takip ettiği metot hakkında şu tespitlerde bulunmak mümkün olmaktadır:

1. Eser, bir şerh olduğundan Serûcî, *Gâye*'nin hem dikey hem de yatay taksimi konusunda Merğînânî'ye tabi olmuştur. Bu bakımdan taharet ile başlayan *Gâye*, müstakil her bir konuyu “kitab”, “bab” ve “fâsıl” gibi alt başlıklara göre tasnif ederek bu açıdan *Hidâye*'den bir farklılık barındırmamaktadır. Fakat Serûcî'nin *Hidâye*'de Merğînânî'nin değinmediği bazı fer'î meseleleri ele aldığı ve konuları ayrı bir başlık açarak “fâsıl” adı altında zikrettiği görülmektedir.

⁶¹ Temîmî, *et-Tabakâtu's-seniyye*, 1/301.

⁶² Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed el-Kureşî, *el-Înâye bi-Ma'rîfeti ehâdîsi'l-Hidâye* (İstanbul: Millet Genel Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 288), 1a. Ayrıca bk. Osman Bayder, *El-Hidâye: Bir Fıkıh Metninin Hanefî Geleneğe Etkisi* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı yayımları, 2020), 135-136.

Mesela “Hayız bölümü (kitabı)”nda *Hidâye*’de bulunmayan birçok fasıl ilave etmiştir. “Faslun fi’l-intikâl”, “Faslun fi’l-ibdal”, Faslun fi nasbi’l-adeti” ve “Faslun fi ibdâl” gibi başlıklar bu hususa örnek olarak zikredilebilir.⁶³

2. Serûcî, Mergînânî’nin sözlerini bazen *Bidâyetü’l-mübtedî*’den bazen de *Hidâye*’den aktarmaktadır. Fakat her seferinde “kale” diyerek sözlerin hepsini Mergînânî’ye nisbet etmektedir. Bu anlamda müellif, Mergînânî’nin, söz konusu eserin iki metnini mezcedecek bir yöntem takip etmiştir.⁶⁴

3. Serûcî, *Hidâye*’yi şerh etmeye başlarken öncelikle metinde varid olan lafızların manalarını beyan etmekle başlar. Bu hususta muteber lügat âlimlerinin sözlerini çokça kullanır ve bunun zımnında birçok incelik ve fevaid zikreder. Bu bağlamda yeri geldiğinde şiirlerle de istişahlarda bulunur. Müellif gerektiğinde fıkhu’l-lüğa, iştikak ve sarf ile ilgili bazı hususları zikreder.⁶⁵

4. Müellif, metinde geçen görüşleri şerh ederken Mergînânî’nin değinmediği mezhep görüşlerinden mevsuk olan meseleleri zikreder. Bu görüşleri zikrederken de mezhebin mutemet ana kitaplarından aktarmaya gayret eder.⁶⁶

5. Müellif, *Hidâye*’de zikri geçen meseleleri ele aldıktan sonra bununla ilgili bazı meseleler de zikreder. Bunları zikrederken “فرع”, “فروع” ve “مسألة” gibi başlıkların yanı sıra farklı başlıklar da kullanır. Burada mezhep içinde muhalif görüşleri aktarmakta hatta bazen başka mezheplere ait muhalif görüşleri de zikretmektedir.⁶⁷

6. Müellif, *Hidâye*’de yer alan meseleleri zikrederken Mergînânî’nin tercihlerine itimat ettiğinden mezhebin sahih görüşünü

⁶³ Cehdelî, *el-Gâye fi şerhi’l-Hidâye*, 102.

⁶⁴ Cehdelî, *el-Gâye fi şerhi’l-Hidâye*, 142, 143, 150, 156.

⁶⁵ Cehdelî, *el-Gâye fi şerhi’l-Hidâye*, 131, 135, 146, 148.

⁶⁶ Cehdelî, *el-Gâye fi şerhi’l-Hidâye*, 139, 144, 145, 151.

⁶⁷ Cehdelî, *el-Gâye fi şerhi’l-Hidâye*, 186, 314, 361, 403.

zikretmemiştir. Fakat konuyla ilgili Merğînânî'ye muhalif olduğu bir tercihi varsa onu da ifade etmekten çekinmez ve “صحيح” ve “مختار في الفتوى” gibi ifadelerle bu görüşünü ifade eder. Fakat *Hidâye*'de bulunmayan meseleleri zikrederken konuyla ilgili mezhebin sahih olan görüşlerini beyan eder. Bu hususu bazen “صحيح” ve bazen de “صححه من علماء المذهب المعتبرين”⁶⁸ ifadeleri ile zikreder.

7. Mesele ile ilgili farklı mezheplerin görüşlerini ele alırken bunları genelde icmali olarak zikreder. Ardından konuyla ilgili görüşleri ve bu görüşlerin kimin tarafından benimsendiğini tafsili bir şekilde ifade eder. Sonrasında Hanefî mezhebine muhalif olan görüşün delilini zikredip peşinden söz konusu görüşü “عندنا” veya “عند أصحابنا” kalıpları ile beyan eder. Ardından mezhebinin görüşüne muhalif olarak gördüğü kimselerin delillerini belirttikten sonra mezhebinin delillerini ve ona muvafık olanları serdeder. Bu görüşlerden Kitap, sünnet ve icma olan delilleri zikrettikten sonra sahabeden varid olan delillerle istidlalde bulunur ve peşinden akli deliller zikreder. Eğer konuyla ilgili delillere yöneltilen bir itiraz varsa onu aktarır ve söz konusu itiraza verilen cevabı da zikreder. Sonrasında mesele ile ilgili muhalifin delillerini münakaşa eder ve bazen de ihtilafın semeresini/sonucunu zikreder.⁶⁹

8. Müellif, *Hidâye*'de geçen hadislerin tahriline büyük önem verdiği için eserde hadislerin ravilerini, söz konusu hadislerin hangi imam tarafından tahrir edildiğini, ilim ehli olanların hadislerin sıhhat ve zayıflığıyla ilgili beyanlarını ve hadislerdeki illetleri zikreder. Öyle ki müellif bu konuda temayüz etmiş, hatta bu hususiyet onun eserinin genel özelliği haline gelmiştir.⁷⁰ Nitekim Temîmî'ye göre müellif, bu eserde hadis ve illetlerden bahsetmiştir.⁷¹ Netice itibarıyla Serûcî bu

⁶⁸ Cehdelî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 148, 20, 227, 248, 265, 269.

⁶⁹ Cehdelî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 157, 193, 214, 222, 236, 495, 519, 1192.

⁷⁰ Cehdelî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 155, 178, 222, 231, 251, 261.

⁷¹ Temîmî, *et-Tabakâtu's-seniyye*, 1/301.

eserinde *Hidâye*'nin hadislerini tahric ederek fıkıh ve hadisi cemetmiştir.⁷²

Kendisi ile aynı dönemde yaşamış olan Sığnâkî (ö. 711/1311) ve Kâkî (ö.749/1438) gibi fakihlerin *Hidâye* üzerine yazıkları şerhler mukayese edildiğinde *Gâye*'nin bu anlamda ne kadar mühim bir eser olduğu vuzuha kavuşacaktır. Bu eserde Serûcî'nin, hadisle istidlalde bulunurken temel hadis kaynaklarını sık sık kullandığı görülmektedir.⁷³ Sığnâkî ise hadisle istidlalde bulunurken çoğu kez hadis kaynaklarına yer vermemekte ve temel hadis kaynakları yerine daha çok Hanefî mezhebinin muteber fıkıh eserlerini kullanmaktadır.⁷⁴ Bu anlamda Sığnâkî'nin takip ettiği yöntem ile Serahsî'nin *Mebûsût*'ta⁷⁵ takip ettiği yöntem arasında herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır.

9. Serûcî, eserinde takip ettiği tarafsız yöntemle insafı bir şekilde delile ittiba eden ve mezhep taassubu göstermeyen bir âlim profili çizmektedir. Bu bağlamda kendi mezhebi söz konusu olsa dahi bazen kullanılan delilin zayıflığını kabul ettiği görülür. Nitekim bazen Hanefî fukahasının amel ettiği kimi hadisleri “لا يعرف أصلاً”, “هو مركب”, “لا يعارض”, “وما وقفت له على أصل”, “كتب أصحابنا مشحونة به”, “من حديثين” veya “وهو أقوى سنداً من مفهومنا” gibi ifadelerde eleştiri ve

⁷² Cehdelî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 102.

⁷³ Bk. Cehdelî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 163, 164, 172, 177, 178, 188, 189, 221, 231, 232, vd.

⁷⁴ Zaher Alqudah, *es-Sığnâkî'nin “en-Nihaye fî şerhi'l-Hidâye” Adlı Eserinin Edisyon Kritiği Ve Değerlendirilmesi (Taharet Ve Namaz)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 151.

⁷⁵ Eserinde hadislerden dolayı birçok Hanefî fakihini eleştiren Serûcî'nin tenkitlerinden nasibini alanlardan biri de Serahsî'dir. Bk. Abdumelik b. Abdullah b. Hamd et-Tuveycirî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye te'lifu Ebi'l-Abbâs Ahmed b. İbrahim b. Abdulgani (t.710) min bâbi'l-encâs ve tathîruha ila bâbi şurûti's-salât dirâseten ve tahkiken* (Medine: el-Câmitü'l-İslâmiyye, Külliyyetü'ş-Şerî'a, Doktora Tezi, 1436-1437), 329.

değerlendirmeye tabi tuttuğu örneklerin sayısı azımsanmayacak kadar fazladır.⁷⁶

10. Fıkhî ihtilaflar konusunda derinleşmiş olan Serûcî, konuyla ilgili oluşan hemen her görüşe değinmeye gayret etmiştir. Özellikle Mâlikî, Şâfiî ve Hanbeli mezhebine ait olan görüş aktarmak istediğinde ve söz konusu meselede mezheplerde farklı görüşler varsa bunlardan en sahih olanını aktarmaya gayret etmektedir. Müellif, mezheplerin en sahih görüşlerini “الراجح”, “الصحيح” ve “الأصح عندهم” gibi sözlerle belirtmektedir.⁷⁷

11. Bazen konuyla ilgili hadisleri serdederken söz konusu hadisle ilgili olan ancak konuyla ilgili olmayan hususlara da değinir. Bu bağlamda hadiste varid olan lafızları beyan ederek hadisle ilgili hükümlere ve meselelere de dalar.⁷⁸

12. Müellif eserinde usûl-ı fıkıh ve fûru-ı fıkıhla ilgili birçok kaideye yer verir. Özellikle konuyla ilgili istidlal yaparken ve tahrir yapacağı zaman bu kaideleri oldukça fazla kullanır.⁷⁹ Bunun yanında müellif, bazen meseleler arasındaki farklılardan bahsederek fûrûk-ı fıkhiyyeden bahseder; hatta bazen meseleyi fazla uzatır.⁸⁰

13. *Gâye*'de yer yer eleştirel bir dil kullanan Serûcî, bazen ilim ehlini gerek görüşlerinde gerekse de yaptıkları nakillerden dolayı eleştirir. Bu hususta diğer mezhep müntesiplerinin Hanefilere nispet ettikleri görüşlerinden dolayı gerekse de Hanefilerin diğer mezheplere nisbet ettikleri görüşlerinden dolayı olduğu görülmektedir.⁸¹ Örneğin Buhârî (ö. 256/870) şarihlerinden İbn Battâl'ı (ö. 449/1057) Ebu Hanife'ye nispet ettiği iki görüşten dolayı eleştirir ve onun Ebu

⁷⁶ Cehdelî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 188, 217, 263, 266, 326, 377, 1055.

⁷⁷ Cehdelî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 140, 197, 240, 292, 293.

⁷⁸ Cehdelî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 190, 264.

⁷⁹ Cehdelî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 105, 225, 283, 268, 269.

⁸⁰ Cehdelî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 105, 280, 282, 400, 578.

⁸¹ Cehdelî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 105, 183, 201, 227, 183, 235, 293, 294, 1218.

Hanife'nin mezhebini bilmediğini, zikrettiği görüşlerin Hanefî mezhebine mensup hiç kimse tarafından nakledilmediğini belirtir.⁸²

14. *Gâye*, bir fıkıh eseri olmasına rağmen Serûcî'nin bazen lügat, nahiv, sarf, belagat ve hatta tarihi olaylarla ilgili meselelere değindiği görülmektedir. Bu bağlamda bazen konuyla ilgili "Kitâb"ın bazı fasıllarını bitirdikten sonra ele alınan hususla ilgili bazı "faideler" zikreder. Örneğin "Tahâret" konusunun bitiminde abdest ayetinin bazı sırlarını ifade etmektedir. Aynı şekilde taharetin sünnetlerini bitirdikten sonra abdestin bazı faziletlerini ele alır. "تواقض الوضوء" faslından sonra "مس الأنتيين والرفع والإبط والصنم"⁸³ hadisini ele alır.

15. Hanefî mezhebinde önemli bir mevkiye gelmiş olan Serûcî, sadece mezhepte oluşan görüşleri taklit etmemiş, gerektiği yerde görüşler arasında tercihte bulunabilecek bir seviyeye de gelmiştir. Örneğin Hanefî mezhebinde iki görüşün olduğu kedinin artığının hükmü konusunda tercihte bulunmuş ve kedi artığının tenzihen mekruh olduğunu kabul eden görüşü benimsemiştir. Ona göre bu görüş, hadise muvafık olduğu için ona göre en sahih görüştür.⁸⁴

3.3. Etkisi

Serûcî'nin en önemli telifatı sayılabilecek *el-Gâye* adlı eserinin Hanefî mezhebinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Özellikle Serûcî'den sonra gelen Hanefî fakihlerin bu esere yaptıkları atıfların niceliği ve niteliği bu etkiyi gözler önünde sermektedir. Örneğin Fahreddîn ez-Zeyla'î'nin *Tebyînu'l-hakâik*,⁸⁵ İbn Ebi'l-ı'ın

⁸² Cehdelî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 183-184. Ayrıca bk. Tuveycirî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 152.

⁸³ Cehdelî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 135-137, 147-148, 160-162, 164-168, 209, 211, 319, 455-457.

⁸⁴ Cehdelî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 738

⁸⁵ Fahreddîn Osman b. Ali b. Mihcen Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik fî şerhi Kenzi'd-dekâik* (Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313), 1/7, 25, 31, 64, 67, 77, vd.

et-Tenbîh ala müşkilâti'l-Hidâye,⁸⁶ Aynî'nin *el-Binâye*,⁸⁷ İbn Hümâm'ın *Fethu'l-kadîr*,⁸⁸ Molla Hüsrev'in *Düreri'l-hükkâm*,⁸⁹ İbn Nüceym'in *el-Bahru'r-râik*,⁹⁰ Sirâcuddîn İbn Nüceym'in *en-Nehru'l-fâik*⁹¹, Şürünlâlî'nin *Hâşiyetü ala Düreri'l-hükkâm*⁹², Şeyhîzâde'nin *Mecme'u'l-enhur*,⁹³ Haskefi'nin *Dürrü'l-muhtâr*,⁹⁴ İbn Abidîn'nin *Hâşiyetü ala Dürri'l-muhtâr*⁹⁵ ve *Minhatü'l-hâlik*⁹⁶ adlı eserleriyle Tahtâvî'nin *Hâşiyetü ala Merâki'l-felâh*⁹⁷ adlı eserlerinde Serûcî'ye ve *Gaye* adlı eserine defalarca atıflarda bulunulmuş ve nakiller yapılmıştır.

⁸⁶ Ebü'l-Hasan Sadreddin Ali b. Alaeddin Ali b. Muhammed İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbîh ala müşkilâti'l-Hidâye*, thk. Abdülhakim b. Muhammed Şakir (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1424/2003), 1/, 245, 265, 281, 291, 292, 296, vd.

⁸⁷ Ebü Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 1/148, 178, 183, 219, 225, 226, vd.

⁸⁸ Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/167, 353, 2/457, 3/173, vd.

⁸⁹ Mehmed Efendi Molla Hüsrev, *Düreri'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm* (b.y.: Dâru İhyâi Kütübi'l-Arabiyye, ts.), 1/20, 28, 44, vd.

⁹⁰ Zeynüddin b. İbrâhim b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1318/1997), 1/208, 352, vd.

⁹¹ Sirâcuddîn Ömer b. İbrâhim b. Muhammed Mısıfî İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, thk. Ahmed İzzu İnâye (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002/1422), 1/95, 156, 221, 278, vd.

⁹² Ebü'l-İhlâs Hasan b. Ammâr b. Ali Vefâi Şürünlâlî, *Hâşiyetü'd-Dürer* (Molla Hüsrev'in *Düreri'l-Hükkâm* adlı eseri ile birlikte) (by.: Dâru Kütübi'l-Arabî, ts.), 1/107, 189.

⁹³ Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhîzâde, *Mecma'ü'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur* (by.: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 1/99, 276.

⁹⁴ Alâuddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed Haskefi, *Dürrü'l-muhtâr fî şerhi Tenviri'l-ebşâr*, thk. Abdül Mün'im Halil İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002), 134, 152.

⁹⁵ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dimaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ala Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992), 1/235, 233, 510, 608, vd.

⁹⁶ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dimaşkî İbn Âbidîn, *Minhatü'l-hâlik* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmi, ts.), 1/105, 257, vd.

⁹⁷ Ahmed b. Muhammed b. İsmail et-Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî ala Merâki'l-felâh Şerhi Nûri'l-izâh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 529, 608, 618, vd.

Mezhebin önde gelen fakihlerinin bu esere yaptıkları atıflar ve ondan yaptıkları nakiller eserin Hanefî fukahası nezdindeki itibarını göstermektedir. Bunun yanında söz konusu atıflar, *Gâye'nin* Hanefî mezhebine müntesip fakihlerin itimat ettikleri bir kaynak haline geldiğini göstermektedir.

Bunun yanında *Gâye* üzerinde yapılan bazı çalışmalar bu önemi daha da arttırmaktadır. Söz konusu çalışmalardan biri, *Gâye* üzerine yapılan ikmal çalışmasıdır. Yukarıda ifade edildiği üzere Serûcî söz konusu eseri “Kitâbu'l-eymân”a kadar getirmiş; fakat tamamlamaya muvaffak olamamıştır. Eseri tamamlamaya karar veren İbnu'd-Deyrî olarak bilinen Sa'duddîn Muhammed ed-Deyrî (ö. 867/1463) tamamlamaya çalışmış; fakat o da ancak “Kitâbu's-siyer”in mürtetlerle ilgili baba kadar devam ettirebilmiştir. İbnu'd-Deyrî, bu eserinde Serûcî'nin benimsediği yöntemi takip etmeye çalışmış, bundan dolayı da onun yaptığı gibi nakilleri çoğaltmıştır.⁹⁸

Bunun yanında *Hidâye* şarihlerinin bazılarının *el-Gâye*'de bulunan kim bilgileri aynen tekrarladıkları ifade edilmektedir. Bu bağlamda İbnü'z-Zerkeşî olarak bilinen Ahmed b. Hasan'ın *Hidâye* üzerine yazdığı şerhinde⁹⁹ bu eserden uzun uzun alıntılar yaptığı rivayet edilmektedir. Bu hususta İbnu's-Şihne'nin “*şerhine vakıf olduğum kadarıyla onun hiçbir ziyade yapmadan Serûcî'nin sözünü naklettiğini gördüm*” dediği rivayet edilmektedir.¹⁰⁰

Ayrıca bazı âlimlerin bu eseri ihtisar ettiği görülmektedir. Örneğin Yusuf b. İbrahim el-Hanefî el-Vânûğî el-Mağribî *Gâye*'nin hac bölümünü ihtisar etmiş ve bu eser *Kifâyetü'n-nâsik fi'l-menâsik* olarak isimlendirmiştir.¹⁰¹

⁹⁸ Ziriklî, *A'lâm*, 3/ 87.

⁹⁹ Kureşî, *el-Cevâhiru'l-mudiyye*, 1/64.

¹⁰⁰ Temîmî, *et-Tabakâtu's-seniyye*, 1/379; Benzer bir görüş için bk. Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, 1/137.

¹⁰¹ Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl*, 3/424.

Sonuç

7-8/13-14 yüzyılın önde Hanefî fakihlerden biri haline gelen Ebu'l-Abbâs es-Serûcî, muhtemelen aldığı eğitimin etkisiyle önceleri Hanbelî mezhebini benimsemiştir. Doğup büyüdüğü ve ilk eğitimini aldığı bölgeden genç yaşlarında ayrılan ve sırayla Şam ve Mısır'a giden fakih buralarda Hanefî fakihlerle tanışmış ve onlardan eğitim alarak Hanefîliği seçmiştir.

Hanefî mezhebinde iyi bir eğitim alarak mezhepte derinleşmiş ve mezhepte önemli izler bırakmıştır. Serûcî, dönemin Hanefî başkadısı olacak kadar mezhepte önemli bir paye elde etmesinin yanı sıra birçok medresede hocalık vazifesi ifa ederek döneme damgasını vuracak kadar önemli derecede Hanefî fakihin yetişmesine vesile olmuştur.

Başkadılık ve tedrisat görevlerinin yanı sıra telifatlarıyla da mezhebe önemli katkılar sağlayan Serûcî'nin bu alandaki en önemli eseri, şüphesiz Merğînânî'nin *Hidâye*'si üzerine yazdığı şerhidir. Tamamlayamadığı bu eserde müellif, daha önce mezhepte pek görülmeyen bir yöntem takip etmiştir. Özellikle hadislerin tahrîc ve değerlendirmesi yönünden önemli olan bu eser, Memlûkler dönemi Mısır bölgesinde Hanefî mezhebi içerisinde yeni bir anlayışın doğmasında rol oynamıştır. Bu anlamda Serûcî, fıkıh ve hadisi cemedan bu anlayışı ile Memlûkler dönemi muhaddis Hanefî fakihler arasında öncü bir kimliğe sahip olmuştur.

Kaynakça

Alqudah, Zاهر. *es-Siğnâkî'nin "en-Nihaye fî şerhi'l-Hidâye" Adlı Eserinin Edisyon Kritiği Ve Değerlendirilmesi (Taharet Ve Namaz)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

- Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer. *Raf'ul-ısr an kudâti'l-Mısr*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1418/1998.
- Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer. *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*. 6 Cilt. thk. Muhammed Abdul mu'îd Dân. Saydarabad: Meclisu Dâireti'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 8. Basım, 1392/1972.
- Aynî, Ebü Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Musa. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. 13 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.
- Bâbânî, İsmail b. Muhammed b. Mîr Selim. *Hediyetü'l-'ârifîn esmâül-müellifîn ve âsâru'l-musannıfîn*. 2 Cilt. İstanbul: Vekâletü'l-ma'ârif, 1951.
- Bayder, Osman. *El-Hidâye: Bir Fıkıh Metninin Haneî Geleneğe Etkisi*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı yayınları, 2020.
- Cehdelî, Hasan b. Hamîd b. Hammâdî. *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye telifu Ebi'l-Abbâs Ahmed b. İbrahim b. Abdulganî es-Serûcî (t. 710) min evveli'l-kitâb ila nihâyeti bâbi'l-hayzi ve'l-istihâze*. Medine: el-Câmitü'l-İslâmiyye, Külliyyetü's-Şerî'a, Doktora Tezi, ts.
- Habergetiren Ömer Faruk, Yakup Koçyiğit. *Ebu'l-Abbas es-Serûcî'nin Nefehâtu'n-nesemât fî Vusûli İhdâi's-sevâbi li'l-emvât İsimli Risalesi Tahric, Tahlil ve Tercüme*. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi 7/5 (Aralık 2018), 760-781.
- Habergetiren, Ömer Faruk. "İlk Mufassal Hidâye Şârihi: Ebu'l-Abbâs es-Serûcî (637-710/1239-1310) Hayatı ve Eserleri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/26 (Temmuz-Aralık 2011), 101-116.

Haskefî, Alâuddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Dürrü'l-muhtâr fî şerhi Tenvîri'l-ebâr*. thk. Abdülmün'im Halil İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002.

<https://www.youtube.com/watch?v=Anjh-rZFfdU&t=170s>. Erişim tarihi: 07.11.2021.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dimaşkî. *Reddü'l-muhtâr ala Dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992.

İbn Ebü'l-İz, Ebü'l-Hasan Sadreddin Ali b. Alaeddin Ali b. Muhammed. *et-Tenbîh ala müşkilâti'l-Hidâye*. 5 Cilt. thk. Abdülhakim b. Muhammed Şakir. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1424/2003.

İbn Nuceym, Sirâcuddîn Ömer b. İbrâhim b. Muhammed Mısrî. *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 3 Cilt. thk. Ahmed İzzu İnâye, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002/1422.

İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemaleddin Yûsuf. *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfâ ba'de'l-vâfi*. 7 Cilt. Kahire: Matbaati Dâri'l-Kütüb ve'l-Vesâki'l-Kavmiyye, 1426/2005.

İbn Kutlûboğâ, Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kasım b. Kutlûboğâ b. Abdullah. *Tâcü't-terâcim*. thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1992.

İbn Nuceym, Zeynüddin b. İbrâhim b. Muhammed. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1318/1997.

İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid. *Fethü'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Karadağ, Bekir. Mısır Hanefîliği (Memlûkler Dönemi Hanefî Fıkıh Düşüncesi), İstanbul: Astana Yayınları, 2020.

- Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Süllemü'l-vüsûl ila tabakâti'l-fuhûl*. thk. Mahmud Abdülkadir el-Arnaût. İstanbul: Mektebetü İrsikâ (IRCICA), 2010.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed. *el-Cevâhirü'l-mudiyye fî tabakati'l-Hanefiyye*. 2 Cilt. Karaçi: Mîr Muhammed Kütübhâne, ts.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed. *el-İnâye bi-Ma'rifeti ehâdîsi'l-Hidâye*. İstanbul: Millet Genel Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 288.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenat Muhammed Abdülhay b. Muhammed. *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. tsh. ve tlk. Muhammed Bedreddin Ebû Firâs en-Na'sânî. Kahire: Matbaatü's-Saade, 1324.
- Makrîzî, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir. *Kitâbü's-sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*. 8 Cilt. thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Molla Hüsrev, Mehmed Efendi. *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- Özel, Ahmet. "Serûci". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 572-573. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Safedî, Ebû's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *A'yânü'l-asr ve a'vânü'n-nasr*. 5 Cilt. thk. Ali Ebû Zeyd, Mahmûd Salim Muhammed, Nebil Ebû Amse, Muhammed Mev'ud. Dımaşk: Dâru'l-Fikr-Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muasır, 1998/1418.
- Şeyhizâde, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman. *Mecma'ü'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*. 2 Cilt. By.: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.

Şürûnbülâlî, Ebü'l-İhlâs Hasan b. Ammâr b. Ali Vefâî. *Hâşiyetü'd-Dürer* (Molla Hüsrev'in *Dürerü'l-Hükkam* adlı eseri ile birlikte). 2 Cilt. By.: Dâru Kütübî'l-Arabî, ts.

Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmail. *Hâşiyetü't-Tahtâvî ala Merâki'l-felâh şerhi Nûri'l-îzâh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.

Temîmî, Takıyyüddin b. Abdülkadir et-Temîmî el-Gazzî. *Tabakâtü's-seniyye fî terâcimi'l-Haneftiyye*. 4 Cilt. thk. Abdulfettah Muhammed Hulv. Kahire: Dâru'r-rifâ'î, 1390/1970.

Tuveycirî. Abdulmelik b. Abdullah b. Hamd. el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye te'lîfu Ebi'l-Abbâs Ahmed b. İbrahim b. Abdulgani (t.710) min bâbi'l-encâs ve tathîruha ila bâbi şurûti's-salât dirâseten ve tahkîken. Medine: el-Câmitü'l-İslâmiyye, Külliyyetü'ş-Şerî'a, Doktora Tezi, 1436-1437.

Zeylâî, Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen. *Tebyinü'l-hakaik fî şerhi Kenzi'd-dekâik*. 6 Cilt. Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1313.

Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm: Kamûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müştêşrikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.